

Görkəmli elm xadimləri

Tarixdə belə parlaq simalar üçün ölüm anlayışı yaddır. Çünki onlar möhtəşəm düşüncələri, xeyir-xah əməlləri ilə əbədiyyətin nurlu elçiləri sayılırlar. Bəşərin xeyalları, arzuları bu şəxsiyyətlərin fəaliyyəti ilə gerçəkləşir. Bu gün istər aramızda olan, istərsə də dünyamızı cismən tərk edən, bizdən ayrılan, ancaq əbədi yaşamaq hüququ qazanan dahi şəxsiyyətlərin misilsiz xidmətləri böyük ehtiramla xatırlanır.

Dünya şöhrətli alim Həsən Əliyev də parlaq bir həyat yaşayıb, xalqa, Vətənə göstərdiyi misilsiz xidmətləri ilə əvəzsiz örnəyə, məktəbə çevrilib.

Həsən Əlirza oğlu Əliyev 1907-ci ildə Qərbi Azərbaycanda anadan olub. Doğma Cəmərdli 1918-ci ilin yazında quldur Andranikin basqınına məruz qalanda, kənd camaatı Naxçıvana üz tutub. Həsən Əliyev də burada əvvəl axşam məktəbində oxuyub, 1924-1930-cu illərdə isə Naxçıvan Kənd Təsərrüfat Texnikumunda təhsil alıb. Sonra Gəncəyə gələrək, ali təhsil alıb və aspiranturayı bitirib. Sonrakı dövrdə SSRİ EA Azərbaycan Filialının Torpaqşünaslıq bölməsində elmi işçi və elmi katib işləyib. Elə o vaxtdan da xam torpaqların tədqiqinə başlayıb. Bunun nəticəsində elmə "Pirsat at düzünün torpaqları və ondan istifadə yolları" adlı ilk monoqrafiyanı bəxş edib.

Böyük Vətən müharibəsi başlananda Həsən Əliyev orduda əsgərlərin döyüş ruhunun yüksəldilməsində mühüm rol oynayıb. Müharibədən sonra yenidən əvvəlki iş yerinə qayıdaraq, SSRİ EA Azərbaycan Filialının Coğrafiya bölməsinə rəhbərliyə başlayıb. 1944-cü ildə kənd təsərrüfatı elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alması isə Həsən Əliyevi həmişəlik elmə bağlayıb. Doqquz il sonra o, Azərbaycan EA-nın akademik kimi yüksək elmi ada layiq görüldü. Elmi tədqiqatlarla bərabər təşkilati işlərlə də müntəzəm məşğul olan Həsən müəllim Torpaqşünaslıq İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini (1944-1949), Botanika İnstitutunun direktoru (1949-1952) və Azərbaycan KP MK-nin katibi (1952) vəzifələrində çalışıb.

Həsən Əliyev Azərbaycan EA-nın yaradılmasından sonra elmi kadrların hazırlanmasına böyük əmək sərf edib. Eyni zamanda, akademiyanın torpaqşünaslıq və coğrafiya bölmələrinin qurulmasında da mühüm rol oynayıb.

O dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən, keçmiş SSRİ-də ətraf mühitin çirklənməsi geniş yayılmışdı. Belə bir şəraitdə bir qrup qabaqcıl alim ətraf mühitin mühafizəsinin zəruriliyini elmi

biliklərlə əsaslandırır. Onların arasında akademik Həsən Əliyev də vardı. O, ətraf mühitin mühafizəsi işinə hələ 1955-ci ildə Azərbaycan EA-nın təbiəti mühafizə üzrə komissiyasında sədr kimi başlamışdı. Sonralar görkəmli alimin təşəbbüsü ilə akademiyanın Coğrafiya İnstitutunda təbiətin mühafizəsi şöbəsi

təbii kitabında öz əksini tapmışdı. 1982-ci ildə işıq üzü görən bu kitab, həqiqətən, füsunkar, zəngin flora və faunaya malik Azərbaycan təbiətinin mühafizəsinin zəruriliyi ilə əlaqədar çalınan həyəcan təbii idi. Təsədüfi deyil ki, akademik öz fikirlərini oxucuları ilə bölüşərək yazırdı: "Əlimə qələm alarkən torpağın tədqiqindən başladım. Bəs torpağın dərdi? Torpağın dərdi çoxdur. Onu düşünmək, görmək və hiss etmək lazımdır. Torpaq dile gəlib şikayətləndi. Kimdən? "Özü-

Oxucular səsimə səs verdilər. Dedilər ki, "təbil çal", qoy hamı eşitsin. Kitabın adını da nəşriyyat, dostlarım qoydular: "Həyəcan təbii". Dedilər ki, "Həyəcan təbii" ni haradan asağ ki, hamı eşitsin. Dostlarımdan biri dedi: "Həyəcan təbii"ni insanların qulağının dibindən asmağ lazımdır...". Publisist alim meşəni haqlı olaraq "həyat mənbəyi, yaşıl ciyər", havanı təmizləyən və tənzimləyən əvəzsiz sərvət, torpağın xilaskarı adlandıraraq yazırdı: "Meşə sudur, su

meşələrində maral, cüyür, qaban, dağ keçisi sürü ilə gəzdiyi halda, bizim meşələrdə bunlar barmaqla sayılınsın? Hətta yaşlı adamların söylədiklərinə əsaslanıb göstərir ki, lap bu yaxın keçmiş qədar Qarabağ, Mil, Muğan və Şirvan düzənliklərində addımbaşına ceyran sürüləri ilə rastlaşmaq olardı. Bəs indi onlar niyə görünmürlər? Nə üçün təbiətdə bu nadir heyvanları indi, necə deyərlər, əliciraqlı da axtarıb-tapmaq mümkün deyil? Nəyə görə Muğanda onların nəsl

ifadə etsək, deyə bilərik ki, o, 500 elmi əsərin, onlarla kitab və monoqrafiyanın müəllifi olub. Alimin rəhbərliyi sayəsində ölkəmizdə 40-a qədər elmlər namizdi, 8 elmlər doktoru yetişib. Həsən müəllimin elmi varisliyini bu alimlər nəsl qoruyaraq, inkişaf etdirib. Torpaqşünaslıq, coğrafiya, əkinçilik, təbiəti mühafizə və digər elmi istiqamətlərdə aparılan tədqiqat işləri öz bəhrəsini verib. Respublikamızda bu sahələrdə elmi sistemlər qurulub və praktik

"Azərbaycanın torpaq ehtiyatları, onlardan səmərəli istifadə olunması və qorunması" və s. kimi dəyərli kitabları nəşr olunub. Alimin əsərləri keçmiş SSRİ-nin sərhədlərini aşaraq, ABŞ, Fransa, Belçika, Şərqi Avropa ölkələri, Vyetnam və Yaponiyada geniş ixtimaiyyətə çatdırılıb.

Həsən Əliyevin bir şəxsiyyət kimi böyüklüyü təkə onun tədqiqatları, elmi kəşfləri, humanistliyi, vətənpərvərliyi ilə məhdudlaşmayıb. O, qəlbinin hökmü ilə doğma Azərbaycanın kənd və qəsəbələrini qarış-qarış gəzərək, insanlarla görüşüb, problemlərini öyrənib, onları təbiətin mühafizəsi ilə əlaqədar maarifləndirib. Eyni zamanda, dünyanın əksər ölkələrində beynəlxalq elmi konfranslara, forumlara dəvət alaraq, doğma Azərbaycanı, onun füsunkar təbiətini elmi məruzələri ilə təbliğ edib.

Akademikin xatirəsinə ən böyük abidə bu gün Azərbaycan təbiətinin yaşllaşdırılmasına göstərilən qayğıdır, təbiətin sağlamlaşdırılmasıdır. Respublikamızda Prezident İlham Əliyevin ətraf mühitin, xüsusilə yaşlılıqların mühafizəsi və artırılması ilə bağlı tapşırıq və tövsiyələrinə uyğun olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin dəstəyi, habelə rayon rəhbərlərinin təşkilatçılığı ilə davamlı şəkildə ağacəkmə kampaniyası keçirilir. Yaşıllaşdırma, abadlıq, səliqə-sahman yaratmaqla bağlı görülən işlər ölkəmizin ekologiyasının sağlamlığına və insanlarımızın rahatlığına xidmət edir.

Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın da ekologiyamıza, təbiətimizə sistemli qayğısı göz önündədir. Mehriban xanımın bu sahədə gördüyü işlər nəinki ölkəmiz, həm də bütün dünyanın təbiətsevərləri üçün əvəzsiz örnəkdir.

Onu da qeyd edim ki, bu gün gəncliyin təbiətə qayğısı kimi IDEA İctimai Birliyinin "Yaşıl marafon" və "Hər kağızı bir yarpağa dəyişək" layihələri çərçivəsində aparılan yaşıllaşdırma işləri, habelə on minlərlə ağacın ekilməsi təbiətin mühafizəsinə və ekoloji tarazlığın qorunmasına dəyərli töhfədir.

Ömrünü Azərbaycan təbiətinin qorunmasına, zənginləşdirilməsinə həsr etmiş akademik Həsən Əliyevin fəaliyyəti əsl təbiyə və nümunə məktəbidir. Bu məktəb Azərbaycanda coğrafiya və torpaqşünaslıq elmlərinin inkişafında, bir sıra yeni elmi istiqamətlərin müasir simasının müəyyənləşməsində önəmli rol oynayır və xalqımız, dövlətimiz tərəfindən yüksək dəyərləndirilir.

Bəxtiyar HÜSEYNOV,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin
üzvü, ekoloq-jurnalist

Böyük təbiətsünas alim, müdrik insan

Azərbaycanın görkəmli təbiətsünas alimi, respublika Dövlət Mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, Akademik Həsən Əlirza oğlu Əliyev ölkəmizdə coğrafiya və torpaqşünaslıq elmlərinin müxtəlif sahələrinin təşəkkül tapmasında, bir sıra yeni elmi istiqamətlərin bugünkü simasının müəyyənləşməsində müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Alim bütün zəngin fəaliyyəti boyunca ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlıq və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə üzrə kompleks proqram və silsilə layihələri uğurla həyata keçirib.

açılmış və ona institutun direktoru akademik Həsən Əliyev özü rəhbərlik etməyə başlamışdı. Ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar böyük alimin elmi düşüncələri, narahatlıqları məhz onun "Həyəcan

nün sudi verib, bəslədiyi" insanlardan, sinəsinə yara vuranlardan, gözlərinə zəhər tozu üfürənlərdən. Mən isə torpağın övladlarından biri kimi haray saldım, dövrü mətbuatda məqalələrlə çıxış etdim, dedim ki, qoy səsimi hamı eşitsin.

məhsuludur, məhsul isə həyatdır... Meşəni-Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə birçə an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur. Yaşılığa ölçsüz-biçisiz hücum insana qarşı yönəldilmiş ən ağır müharibədir... Düşmən hər hansı bir ölkəyə hücum edəndə birinci növbədə onun adamları ilə bərabər meşəsini də qırır. Meşəsi məhv olmuş millət, xalqı, torpağı təslim etmək, məhv etmək asandır. Meşə xalqın sərvətinin tacıdır, meşəsiz torpaq yazıqdır, səqirdir, miskindir...".

"Həyəcan təbii"ndə mine-ral suların, batırılan bulaqların, azalmış balıqların, meyvə bağlarının...vəziyyətindən geniş bəhs edilir. Müəllifin harayı bir sahə ilə məhdudlaşmış qalmır, təbii sərvətlərimizin müxtəlif guşələrinə yayılır. Alim-publisist xalqa arxalanıb deyir: "Düşmən torpağımıza hücum edəndə hər şeydən qabaq bulaqları qoruyun. Bulaqlar əlimizdə qalsa, düşməndən qorunmaq asandır. Düşməne hücum edəndə ən əvvəl içməli sularını əlindən alın. Sudan məhrum olan düşməni əzmək asandır".

Kitabda oxuyuruq: "Quş səsi olmasaydı, təbiət lal-kar olardı. Quşlar təbiətin ən canlı, poetik bir ələmidir. Quşsuz təbiət, mizrabsız tara bənzər".

Çox obrazlı və poetik deyilib. Təkə təbiət deyil, insanlar da quş səsinə, avazından çox şey əxz ediblər. Meşəsiz, bağ-bağsız quşların çoxalacağını, artacağını da təsəvvür etmək çətindir. Kitabda alim bir qədər patetik şəkildə soruşur ki, nə üçün Almaniya

tamam kəsilmişdir?.. Həsən müəllim təbiətə qarşı son dərəcə həssas və qayğıkeş münasibət bəsləyirdi. Təbiətlə bağlı heç bir şey onun nəzərindən qaçmırdı. Məlum olduğu kimi, Narbənd ağacı nadir ağaclardan sayılır. Deyilənə görə, o, bir dəfə Naxçıvanda olarkən yolu Böyük düzdən keçir. Onun nəzərini cərgələnən Narbənd ağaclarının üstüləndiyi cəlb edir. Yaxınlaşıb görür ki, hansısa nadan ağaclara od vurub. Minillik tarixə malik olan bu nadir ağacların həyatına bir azdan son qoyulacaqdı. Şok vəziyyətdə düşən alim ağacların xilasını üçün yollar düşsə də, real təhlükədən onları qurtara bilmir. Ağacların fəryadına kömək edə bilməyəcəyini düşünəndə, hətta özünü danlayır. "Hardasan, ay Mirzə Cəlil"- deyərək, dərinə köks ötürür. Başını qucaqlayıb ağaclarla bir yerdə fəryad edir. Bu məqamda onu dindirən olsaydı, yəqin ki, uşaq kimi hönkür-hönkür ağlayacaqdı... Akademik Həsən Əliyevin elmi fəaliyyətini statistik rəqəmlərlə

fəaliyyət uğurlu nəticələr verib. Həsən Əliyev yalnız elmi fəaliyyətlə kifayətlənməyib, elmin təbliği və cəmiyyətin maarifləndirilməsi ilə bağlı mühüm işlər görüb. Hələ 1925-ci il oktyabr ayının 5-də "Şər qapısı" qezetində "Bizə də teatr lazımdır", 1929-cü ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Müəllim lazımdır" məqalələrini dərc etdirib. Bu fəaliyyətin içtimai əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirərək, ömrü boyu davam etdirib. O, uzun illər "Azərbaycan təbiəti" jurnalının baş redaktoru kimi fəaliyyət göstərmiş, respublikanın müxtəlif mətbuat orqanlarında aktual publisistik məqalələrlə çıxış edib. Akademik Həsən Əliyevin 1970-ci ildən etibarən elmi fəaliyyətinin yeni dövrü başlanıb. Bu mərhələdə onun "Meşələrin torpaq prosesinə təsiri", "Azərbaycanın Kürboyu-Tuqay meşələri", "Yaşıl sərvətin keşiyində", "Naxçıvan MSSR-nin torpaqları", "Böyük Qafqazın torpaqları",